

MAGDALENA STECIAĞ

„HOW DARE YOU!”
RETORYKA ŚRODOWISKOWA W DOBIE
NOWYCH MEDIÓW – PRZYPADEK GRETY THUNBERG

WSTĘP

Retoryka środowiskowa (*environmental rhetoric*) jako perswazyjny wymiar dyskursu ekologicznego obejmuje motywy, wątki, stanowiska, perspektywy, narracje i argumenty służące publicznemu przedstawianiu kwestii odnoszących się do środowiska naturalnego oraz wywieraniu wpływu na jego społeczne postrzeganie, kształtowanie postaw oraz zachowań względem niego (Cox 14-15). W XXI wieku retoryka środowiskowa zmienia się nie tylko pod wpływem rosnących zagrożeń ekologicznych i coraz wyższej świadomości ich konsekwencji dla życia na Ziemi (por. Bińczyk), ale także wraz z rozwojem Internetu i przemysłu nowomediального. Wprawdzie termin „nowe media” jest nieostry, ale w pewnym uproszczeniu można stwierdzić, że odnosi się do nowych technologii cyfrowych, które znacząco wpływają na charakter procesu komunikowania (Piontek i Ossowski 10). Obecnie, na etapie Web 3.0 dyskurs nowych mediów jest kreowany w dużym stopniu przez korporacje nowomediálne, które za pomocą wyrafinowanych narzędzi cyfrowych projektują globalną komunikację *online*. Jak zaznacza Grzegorz Ptaszek (11): „Cała współczesna infrastruktura techniczna, począwszy od plików *cookie*, przez urządzenia i usługi *online*, a skończywszy na wyszukiwarkach i platformach, została zaprojektowana w celu generowania cyfrowych danych, które można odczytać algorytmicznie”.

Bazodanowość, przeobrażając całe środowisko medialne człowieka od początku XXI wieku, sprzyja rozumieniu świata i kultury jako zbioru elementów podatnych na różne scenariusze zarządzania i porządkowania (Celiński 130).

Dr hab. MAGDALENA STECIAĞ, prof. UZ – Uniwersytet Zielonogórski, Wydział Humanistyczny, Instytut Filologii Polskiej; adres do korespondencji: al. Wojska Polskiego 69, 65-762 Zielona Góra; e-mail: M.Steciag@ifp.uz.zgora.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6360-2987>.

W wyniku głębokiej mediatyzacji, opartej na metadanych i śladach cyfrowych, użytkownicy Internetu funkcjonują w „spersonalizowanym świecie medialnym”, zaprogramowanym do zaangażowania w interakcję z nowymi mediami czy produktami cyfrowymi przemysłu nowomediального w ogóle. Projektowanie zaangażowania odbywa się w sposób dla nich niewidoczny z wykorzystaniem afordancji wyobrażeniowych opartych na algorytmach, pojawiających się między wyobrażeniami, postawami i oczekiwaniami użytkowników a materialnością i funkcjonalnością technologii (Ptaszek 42). Kontrola nad sieciami komunikacji pogłębia, z jednej strony, globalną homogeniczność horyzontalnych interakcji *online*, a z drugiej – populistyczną epistemologię, która pozytywnie waloryzuje codzienne doświadczenie, myślenie potoczne, emocjonalne zaangażowanie (Lipiński 80).

Zaistnieć globalnie w nowych mediach oznacza więc aktywnie uczestniczyć w spersonalizowanej – choć jednocześnie technologicznie ujednoliconej – interakcji z identyfikowalnymi użytkownikami (*digital persona*) na całym świecie, skupiając ich wokół własnego przekazu dystrybuowanego przez sieci powiązań w cyberprzestrzeni. Jak pokazują analizy dyfuzji treści dotyczących Greta Thunberg, na samym Twitterze w okresie najwyższego zainteresowania zyskiwały one dziennie nawet 90 tys. obserwujących, a średnia żywotność *tweetów* wynosiła 8 dni, w ciągu których użytkownicy portalu rozpowszechniali je, nie tylko dołączając do grupy obserwujących, ale także udostępniając, retweetując czy komentując. Greta Thunberg skupiła wśród nich ponad dziesięciomilionową społeczność, co – jak podkreślają analitycy – czyni ją zdolną do tego, by „rozmawiać ze światem bezpośrednio” (Jung i in. 2). Ta wysoka „widoczność” (*visibility*) pozwoliła jej uzyskać status globalnej ekocelebrytki (*eco-celebrity*), przy tym – jak zauważają badacze – dla Thunberg aktywizm ekologiczny jest źródłem sławy, a nie – jak w przypadku gwiazd zaangażowanych w ruch klimatyczny – sposobem jej wykorzystania, by podnosić świadomość zagrożeń środowiskowych (Murphy).

Uniwersalny przekaz – dotyczący przyszłości całej planety i głoszony w globalnej angielszczyźnie, traktowanej jako *lingua franca* współczesnego świata, przeznaczony dla szerokiego audytorium i dostosowany do uwarunkowań komunikacyjnych nowych mediów – czyni z niej „światową ikonę kryzysu klimatycznego” (Aronofsky). Czołowi publicyści takich opiniotwórczych gazet, jak brytyjski *Guardian* czy amerykański *New Yorker*, doceniają jej retoryczny talent i oratorski kunszt: „Thunberg is an uncanny, gifted orator” (Knight), „She gave a historic speech with the kind of rhetorical vigor that exemplifies her gifts as an orator” (Kormann), a australijski pisarz Richard Flanagan porównuje mowę

Thunberg ze szczytu ONZ w Nowym Jorku („How dare you!”) ze słynną przemową getysburską Abrahama Lincolna, wygłoszoną 19 listopada 1846 r. na cmentarzu ofiar najkrwawszej bitwy wojny secesyjnej. Autor zauważa, że obie są dość krótkie, ale dobrze osadzone w czasie społecznym, świetnie przygotowane argumentacyjnie i elokucyjnie – z respektem dla klasycznych wzorców, ale i z uwzględnieniem bieżących uwarunkowań komunikacyjnych – w przypadku Thunberg „żargonu mediów społecznościowych” (Flanagan).

Przykłady te przekonują, że fenomen nowomediálny Grety Thunberg warto rozpatrywać w powiązaniu z analizą retoryczną. Zostanie ona przeprowadzona na materiale 12 wystąpień publicznych Szwedki z lat 2018-2019: 11 mów opublikowanych drukiem w kieszonkowym zbiorze *No One is Too Small to Make a Difference* (dalej w oznaczeniu cytatów skrót: NOTSMD) oraz transkrypcji głośnej mowy nowojorskiej, z której został zaczerpnięty tytułowy ustęp („How dare you!” – dalej HDY). Celem analizy jest nie tyle prześledzenie wszystkich środków perswazji użytych celem przekonania audytorium do działań na rzecz ocalenia „świata, jaki znamy” przed katastrofą klimatyczną, ile próba rekonstrukcji wyobraźni retorycznej młodej aktywistki w zestroszeniu z globalną kulturą sieciową. Jest to zgodne z koncepcją wizerunku medialnego jako konstrukcji retorycznej, czyli „wyniku zastosowania środków perswazji i, coraz częściej, jako obrazowania służącego generowaniu określonych afektów, a nie tylko treści” (Molek-Kozakowska 7). Analiza ma charakter syntetyczny; szersze omówienie jest dostępne w monografii *Język w epoce antropocenu – ujęcie ekolingwistyczne* (Steciąg).

RETORYKA KONFLIKTU I OSKARŻEŃ

Wystąpienia publiczne Grety Thunberg nie są improwizowane – zwykle aktywistka czyta z kartki wcześniej przygotowane i – jak się wydaje – przećwiczone przemówienie. Skromny wygląd i wstydlive wręcz zachowanie przy mównicy kontrastują z asertywną, momentami apodyktyczną postawą komunikacyjną. Thunberg potrafi wykorzystać perswazyjnie to, co wydaje się jej słabością jako uczestnika dyskursu publicznego o globalnym zasięgu. Młody wiek i pochodzenie z niewielkiego kraju europejskiego, który nie należy do głównych graczy na scenie politycznej, to w autoprezentacji nie tylko cechy definiujące, ale i pozytywnie waloryzowane:

My name is Greta Thunberg. I am fifteen years old and I'm from Sweden. I speak on behalf of Climate Justice Now. Many people say that Sweden is just a small country and it doesn't matter what we do. But I have learnt that no one is too small to make a difference¹. (NOTSMD 14 – podobnie: 34 i 55)

No One is Too Small to Make a Difference („Nikt nie jest zbyt mały, by coś zmienić”) – to tytuł zbioru wystąpień aktywistki, a jednocześnie aforystyczne uprawomocnienie do wysuwania postulatów, które następnie bywa popierane retoryczną licencją, polegającą na deklaracji prawdomówności, wierności jasnej myśli, chęci mówienia wprost i ujawniania niemiłej prawdy – przeciw nieprawdom, wyparciom, obietnicom bez pokrycia itd. dotyczącym kryzysu ekologicznego:

I come from Sweden, and back there it's almost the same problem as here, as everywhere, that nothing is being done to stop the climate and ecological crisis, despite **all the beautiful words and promises**². (NOTSMD 55)

The climate and the biosphere don't care about our politics and our **empty words** for a single second³. (NOTSMD 3)

Now is not the time for speaking politely or focusing on what we can or cannot say. Now is the time to speak clearly⁴. (NOTSMD 21, podobnie: 14)

We are now at a time in history where everyone with any insight of climate crisis that threatens our civilization and the entire biosphere must speak out. In clear language⁵. (NOTSMD 23)

Mówienie wyraźne i bezkompromisowe jest przeciwstawiane gładkim, przy-poehlebnym i pustym słowom – szkodliwej ekologicznie strategii komunikacyjnej odchodzących pokoleń, która prowadzi do wypierania zagrożeń środowiskowych i uniemożliwia przeciwdziałanie niszczeniu planety: „You have stolen my dreams

¹ „Nazywam się Greta Thunberg, mam piętnaście lat i pochodzę ze Szwecji. Występuję w imieniu Climate Justice Now. Wiele osób mówi, że Szwecja to mały kraj i nie ma znaczenia, co robimy. Nauczyłam się jednak, że nikt nie jest aż tak mały, by nic nie znaczyć” (tłum. Alina Siewior-Kuś – zob. Ernman i in. 312).

² „Pochodzę ze Szwecji, gdzie jest prawie taki sam problem jak tutaj, jak wszędzie. Mimo tych wszystkich pięknych słów i obietnic, nie robi się nic, żeby powstrzymać kryzys klimatyczny i ekologiczny” (tłum. własne – M.S.).

³ „Klimatu ani biosfery zupełnie nie obchodzi nasza polityka i nasze puste słowa” (Ernman i in. 297).

⁴ „Teraz nie jest odpowiednia pora na uprzejme wypowiedzi czy skupianie się na tym, co możemy powiedzieć, a czego nie. Teraz jest czas, by mówić jasno” (Ernman i in. 317).

⁵ „Obecnie znajdujemy się w takim punkcie historii, gdzie wszyscy mają głęboką wiedzę o kryzysie klimatycznym, który zagraża naszej cywilizacji oraz całej biosferze, muszą się wypowiedzieć. Jednoznacznie” (Ernman i in. 318).

and my childhood with your **empty words**”⁶ (HDY) – oskarżycielsko woła aktywistka do przedstawicieli ONZ w krótkim wstępie nowojorskiej mowy.

Licencja bezkompromisowej prawdomówności ma też podłoże osobowościowe. Greta Thunberg podczas wiecu na placu pod budynkiem parlamentu w Londynie (31 października 2018 r.) przyznaje, że cierpi na zespół Aspergera – zaburzenie rozwoju w spektrum autyzmu, które objawia się m.in. ograniczoną elastycznością myślenia: „I have Asperger’s syndrome, and to me, almost everything is black or white”⁷ (NOTSMD 7). Czarno-biała wizja świata, czyli wyraźne oddzielanie dobra od zła, czynów godnych od występków, zwycięstw od klęsk, a także prawdy od kłamstwa staje się atutem mówczyni, ponieważ pozwala jasno i ostro formułować diagnozę problemów ekologicznych współczesności. Opozycja biel–czerni ujawnia się w konstrukcji zdań złożonych przeciwstawnych, budując kontrast niepozostawiający miejsca na interpretację. Dodatkowo Thunberg argumentuje przeciw zaciemnianiu i relatywizowaniu, czyli – pozostając przy metaforze koloru – pozostawianiu w sferze szarości:

You say that nothing is black and white. But that’s a lie. A very dangerous lie. Either we prevent a 1.5 C degree of warming or we don’t. Either we avoid setting off that irreversible chain reaction beyond human control – or we don’t. Either we choose to go on as a civilisation or we don’t. That is as black or white as it gets. **There are no grey areas when it comes to survival**⁸. (NOTSMD 21-22).

„Gdy chodzi o przeżycie, nie ma miejsca na szarości” – aforystycznie i apodyktycznie wyrażona bezkompromisowość w mówieniu prawdy w obliczu śmiertelnego zagrożenia staje się jednym ze znaków szczególnych retoryki środowiskowej młodej aktywistki. Bierze ona często górę nad klasycznymi formułami zjednywania życzliwości audytorium, przez co główne przesłanie wystąpienia jest często przedstawiane od razu po krótkiej autoprezentacji, np. „My name is Greta Thunberg. I am fifteen years old and come from Sweden. And I want you to panic”⁹ (NOTSMD 45) lub nawet bez niej: „Our house is on fire. I’m here to say, our house is on fire”¹⁰ (NOTSMD 19)

⁶ „Swoimi pustymi słowami ukradliście moje marzenia i dzieciństwo” (tłum. własne – M.S.).

⁷ „Mam zespół Aspergera i dla mnie niemal wszystko jest czarne albo białe” (Ernman i in. 303).

⁸ „Powiadacie, że w życiu nic nie jest ani czarne, ani białe. To kłamstwo. Bardzo niebezpieczne kłamstwo. Albo zredukujemy ocieplenie o półtora stopnia Celsjusza, albo nie. Albo powstrzymamy tę nieodwracalną reakcję łańcuchową pozostającą poza kontrolą człowieka, albo nie. Albo wybierzemy dalsze istnienie naszej cywilizacji, albo nie. To jest tak czarno-białe, jak tylko się da. Nie ma obszarów szarości w kwestii przetrwania” (Ernman i in. 317).

⁹ „Nazywam się Greta Thunberg. Mam piętnaście lat i pochodzę ze Szwecji. Chcę, żebyście wpadli w panikę” (tłum. własne – M.S.).

¹⁰ „Nasz dom płonie. Jestem tutaj, by powiedzieć, że nasz dom stoi w płomieniach” (Ernman i in. 316).

Już z tych krótkich fragmentów wylania się skomplikowana retoryka form osobowych, która w sposób zmienny i czasem niedookreślony wskazuje zarówno nadawcę (*I, we*), jak i adresata (*you*) oraz zbiorowości, do których należą (*we, you, some people*). Greta Thunberg najczęściej występuje w imieniu własnym jako inicjatorka jednoosobowego strajku szkolnego w obronie klimatu, który przerodził się w globalny ruch młodych przeciw nieskutecznej polityce klimatycznej *Fridays for Future* (w Polsce: *Młodzieżowy Strajk Klimatyczny*); zdarza się jej także występować w imieniu organizacji ekologicznej, np. *Climate Justice Now* lub bardziej nieformalnej grupy aktywistów, których czasem przedstawia tak, jak się wymienia koleżanki i kolegów z klasy:

My name is Greta Thunberg, I am a climate activist from Sweden and today in this room there are also – if you can come up – Anuna, Adelaide, Kyra, Dries, Toon and Luisa¹¹. (NOTSMD 34)

Globalna rozpoznawalność i niewątpliwa charyzma czynią z niej jednak przede wszystkim reprezentantkę młodego pokolenia w publicznej debacie o kryzysie klimatycznym, przed czym Greta Thunberg się nie uchyla, przemawiając w imieniu przyszłych pokoleń („on behalf of future generations” NOTSMD 57). Ponieważ głos ten nie wybrzmiewał wcześniej z taką mocą, mówczyni dokonuje swoistej autogenezy (Butler 153), dookreślając reprezentowaną zbiorowość w sposób referencjalny: „my, dzieci” („we children”) – na wzór słynnego performatywu z deklaracji o niepodległości Stanów Zjednoczonych „We the People”:

We children are doing this to wake adults up. We children are doing this for you to put your differences aside and start acting as you would in a crisis. We children are doing this because we want our hopes and dreams back¹². (NOTSMD 68)

Pokoleniowy charakter głosu Greta Thunberg wyostża się w opozycji „my, dzieci” kontra „wy, dorośli”. Retoryczną figurą ekologicznego konfliktu międzypokoleniowego staje się paradoks, ujawniający sprzeczność między oczekiwaną od ludzi dojrzałych odpowiedzialnością i sprawczością a ich rzeczywistym postępowaniem, właściwym raczej dzieciom: unikaniem odpowiedzialności i odkładaniem obowiązków bez świadomości konsekwencji zaniechań. W odniesieniu do kwestii ekologicznych następuje odwrócenie porządku pokoleń – uświadamia

¹¹ „Nazywam się Greta Thunberg i jestem aktywistką klimatyczną ze Szwecji. A to są Anuna, Adelaide, Kyra, Dries, Toon i Luisa” (Ernman i in. 292).

¹² „My, dzieci, robimy to, aby obudzić dorosłych. My, dzieci, robimy to, abyście odłożyli na bok rzeczy, które was różnią, i zaczęli zachowywać się tak, jak w sytuacji kryzysowej. My, dzieci, robimy to, ponieważ chcemy odzyskać swoje nadzieje i marzenia” (tłum. własne – M.S.).

Thunberg: my (dzieci) słuchamy naukowców, wy (dorośli) macie nadzieję; nie jesteście wystarczająco dojrzały, by spojrzeć prawdzie w oczy; my odrobiliśmy zadanie domowe, wy nie; zmarnowaliście dziesiątki lat na wypieraniu zagrożeń i nicnierobieniu, a nam mówicie, że marnujemy czas na strajkowanie; wy chowacie brudy pod dywan, my walczymy o przyszłość; wy narobiliście bałaganu, który my musimy sprzątać.

Konfrontacyjna retoryka, oparta na paradoksach, ujmuje relacje międzypokoleniowe w sposób skondensowany, wyrazisty i całkowicie przeciwstawny. Zarzuty i oskarżenia pod adresem dorosłych bywają dodatkowo efektownie wzmacniane apostrofami – zwrotami patetycznymi i nasyconymi silnymi uczuciami. Najślynniejsza z nich „How dare you!” to wyraz oburzenia lekkomyślnością dorosłych w obliczu nadciągającej katastrofy ekologicznej, co pozbawia ich dzieci szans na długie życie. Mniej znana kończy dramatycznym apelem mowę strasburską: „I beg you, please do not fail in this”¹³ (NOTSMD 54).

Perswazyjne zastosowanie inkluzywnego „my” ujawnia się głównie w agitacji. W ekologicznych oracjach Greta Thunberg tę korelację można uchwycić w trzech modelach:

– MODEL WIECOWY, w którym „my” ma charakter zintegrowany pokoleniowo (my, młodzi) oraz ideologicznie (my, aktywiści), stosowany jest na spotkaniach z przedstawicielami środowisk zaangażowanych w rozwiązywanie kryzysu ekologicznego, np. na proteście ulicznym *Extinction Rebellion*, który odbył się 23 kwietnia 2019 r. w Londynie, gdy służył za grzewanie do walki, np. „We will never stop fighting. We will never stop fighting for this planet, and for ourselves, our futures, and for the futures of our children and grandchildren”¹⁴ (NOTSMD 56);

– MODEL GABINETOWY, w którym „my” odnosi się do osób obecnych fizycznie (zbiór zdezintegrowany ja + ty/wy), sprawdza się wśród polityków czy przedstawicieli elit społeczno-ekonomicznych i ma charakter ostrzegawczy; występując przed takim gremium, np. na szczycie ekonomicznym najbogatszych państw świata w Davos 25 stycznia 2019 r., Greta Thunberg odsłania fałszywość dylematów w odniesieniu do podjęcia zdecydowanych działań na rzecz ratowania życia na planecie oraz konsekwencje bierności i denializmu, np.

Now we all have a choice. We can create transformational action that will safeguard the living conditions for future generations. Or we can continue with our business as usual and fail. That is up to you and me¹⁵. (NOTSMD 22)

¹³ „Błagam, tym razem nas nie zawiedźcie” (tłum. własne – M.S.).

¹⁴ „Nigdy nie przestaniemy walczyć. Nigdy nie przestaniemy walczyć o tę planetę, o siebie, o naszą przyszłość, o przyszłość naszych dzieci i wnuków” (tłum. własne – M.S.).

¹⁵ „Teraz wszyscy mamy wybór. Możemy podjąć działania przekształcające, które zabezpieczą

– MODEL GLOBALNY – wykorzystywany zwłaszcza w wystąpieniach medialnych – ma na celu budzenie świadomości zagrożeń środowiskowych i konieczności radykalnej zmiany postaw dla przełamania rozpowszechnionych zachowań prowadzących do katastrofy klimatycznej (na przykład w obszarze konsumpcji), a perswazyjne „my” ulega zunifikowaniu i zuniwersalizowaniu (my, ludzie), np. „We are now standing at a crossroads in history. We are failing but we have not yet failed. We can still fix this. It’s up to us”¹⁶ (NOTSMD 44).

W konfrontacyjnej retoryce Thunberg opozycja „ja/my”–„ty/wy” zdecydowanie wypiera inną tożsamościową oś podziału: „my–oni”, charakterystyczną dla propagandy. Pojawia się w niej jednak niedookreślona zbiorowość „some people”/„niektórzy”, która zwłaszcza w częściach wystąpień poświęconych refutacji pozwala wprowadzić argumenty przeciwnika:

Some people say that we are not doing enough to fight climate change. But that is not true. Because to ‘not do enough’ you have to do something. And the truth is we are basically not doing anything¹⁷. (NOTSMD 17)

Some people say that the climate crisis is something that we all have created. But that is another convenient lie. Because if everyone is guilty then no one is to blame¹⁸. (NOTSMD 17)

Some people say that we are fighting for our future, but that is not true. We are not fighting for our future, we are fighting for everyone’s future¹⁹. (NOTSMD 39)

Sprzymierzeńcem w walce na argumenty jest nauka, na której autorytet młoda aktywistka nieustannie się powołuje, przytaczając fakty zaczerpnięte z dokumentów przygotowanych przez międzynarodowe zespoły cenionych specjalistów z zakresu nauk przyrodniczych, prognoz wybitnych naukowców oraz z umów międzyrządowych zawieranych przez najwyższe gremia polityczne, jak protokół z Kioto czy umowa paryska.

warunki życia dla przyszłych pokoleń. Albo możemy robić wszystko po staremu i ponieść klęskę. To zależy od ciebie i ode mnie” (Ernman i in. 317).

¹⁶ „Stoimy teraz na rozdrożu historii. Przegrywamy, ale jeszcze nie ponieśliśmy porażki. Wciąż możemy to naprawić. To zależy od nas” (tłum. własne – M.S.).

¹⁷ „Niektórzy twierdzą, że nie robimy wystarczająco dużo, aby walczyć ze zmianami klimatycznymi. Ale to nieprawda, ponieważ aby „nie robić wystarczająco dużo”, trzeba robić coś. A prawda jest taka, że właściwie nic nie robimy” (tłum. własne – M.S.).

¹⁸ „Niektórzy twierdzą, że kryzys klimatyczny to coś, co wszyscy wywołaliśmy. Ale to kolejne wygodne kłamstwo. Bo jeśli wszyscy są winni, to nie ma kogo obciążyć odpowiedzialnością” (tłum. własne – M.S.).

¹⁹ „Niektórzy mówią, że walczymy o swoją przyszłość, ale to nieprawda. Nie walczymy o swoją przyszłość, tylko o przyszłość każdego człowieka” (Ernman i in. 294).

RETORYKA AMPLIFIKACJI I WYLICZEŃ

Prezentacja zagrożeń ekologicznych wiąże się z całkowitą zmianą retoryki: agitacja ustępuje miejsca eschatologii, mowa składniowo związana – stylowi nizanemu, bezkompromisowość i jasność mówienia – ciemnym, nekrotycznym wizjom „końca świata, jaki znamy”. Figurą służącą obrazowaniu zagrożeń ekologicznych jest przede wszystkim hiperbola, przy czym powiększeniu może podlegać jedna cecha lub cały opis, co wpływa na zmianę dynamiki wystąpień.

Wśród zabiegów intensyfikujących cechy można dostrzec nie tylko ich gramatyczne stopniowanie, ale także leksykalne określenia najwyższego natężenia („ekstremalny, wieczny, ogromny”) oraz stylistyczne wyolbrzymianie przez stosowanie obrazowych porównań („nietrwały jak zamek wybudowany na piasku”), ale także kontrast powiększenia z pomniejszeniem, gdy jedna cecha jest wielokrotnie intensyfikowana („największy i najbardziej skomplikowany problem”), a druga – minimalizowana („rozwiązanie tak proste, że nawet dziecko je zrozumie”):

Those numbers do not include (...) **extremely powerful** methane gas released from the thawing Arctic permafrost...²⁰ (NOTSMD 20)

You only speak of green **eternal economic growth**... You only talk about moving forward with **the same very bad ideas**...²¹ (NOTSMD 14-15)

Our civilization is **so fragile** it is **almost like a castle buildt in the sand**²². (NOTSMD 46)

Solving the climate crisis is **the greatest and most complex challenge that *Homo sapiens* have ever faced**. The main solution, however, is **so simple that even child can understand it**²³. (NOTSMD 21)

We need to focus **every inch of our being** on climate change, because if we fail to do so then all our achievements and progres have been for nothing and that will remain our political leaders' legacy will be **the greatest failure of human history**²⁴. (NOTSMD 37)

²⁰ „Te liczby nie zawierają (...) potężnych ilości metanu uwalniającego się z topniejącej arktycznej wiecznej zmarzliny...” (Ernman i in. 316).

²¹ „Wy mówicie o wiecznym wzroście zielonej gospodarki... Mówicie o postępie dokonywanym przy zastosowaniu tych samych bardzo złych idei...” (Ernman i in. 312).

²² „Nasza cywilizacja jest tak krucha, że przypomina zamek zbudowany na piasku” (tłum. własne – M.S.).

²³ „Rozwiązanie kryzysu klimatycznego jest największym i najbardziej złożonym wyzwaniem, przed jakim stanął *homo sapiens*. Główne rozwiązanie jest jednak tak proste, że zrozumie je nawet małe dziecko” (Ernman i in. 317).

²⁴ „Bo jeśli poniesiemy klęskę w tej dziedzinie, wszystkie nasze osiągnięcia i postęp okażą się bez znaczenia i z dziedzictwa naszych przywódców politycznych pozostanie jedynie największa klęska w dziejach ludzkości” (Ernman i in. 293).

Logiką hiperboli rządzi się również wyrazista topika finalna wystąpień Greta Thunberg, w której toposy przełomu (ludzkość na rozdrożu historii, linia oddzielająca przeszłość od przyszłości) są uzupełniane motywami apokaliptycznymi. Króluje wśród nich symbol ognia – jak w mowie pod znamienym tytułem „Our House is on Fire”, w której powracającym klamrowo obrazem metaforycznym jest planeta Ziemia jako płonący, rozpadający się dom pełen cierpiących niewysłowione męki mieszkańców; lub w mowie strasburskiej „Cathedral Thinking”, w której ten wyrazisty znak alarmowy nie wywołuje żadnej reakcji – mimo że ogień zajmuje kolejne części domu aż po dach, nikt go nie gasi.

Nie brak także w retoryce środowiskowej Thunberg całych przesadnych opisów z nadmiarem określeń, które są niejednokrotnie powtarzane na prawach wiązek leksykalnych o charakterze formułicznym. Należą do nich zbitki określające zaburzenia ekosystemu („irreversible chain reaction beyond human control”/ „nieodwracalna reakcja łańcuchowa poza kontrolą człowieka”), skalę zanieczyszczeń i niekorzystnych zmian antropogenicznych („a huge planetary scale that is yet to be invented”/ „ogromna planetarna skala, która jeszcze nie została rozpoznana), ekologiczny kryzys humanitarny („unspoken sufferings for enormous amounts of people”/ „niewypowiedziane cierpienia dla ogromnej liczby ludzi”) oraz cywilizacyjny („the end of the world as we know it”/ „koniec tego świata, który znamy”) i inne. Dodatkowo, rytm tych powtórzeń wyznaczają anafory i paralelizmy składniowe, które wydają się osią konstrukcyjną prezentacji zagrożeń ekologicznych. W niedługiej mowie berlińskiej „A Strange World” pięciokrotnie zdanie rozpoczyna się od formuły „We live in a strange world”/ „Żyjemy w dziwnym świecie”, jedenastokrotnie rozbudowywanej zdaniem podrzędnym okolicznikowym zaczynającym się od zaimka „where”/ „gdzie”, po którym następuje cała litania szkód środowiskowych i anomalii społecznych epoki antropocenu:

(...) all the united science tells us that we are about eleven years away from setting off an irreversible chain reaction, way beyond human control, that will probably be the end of our civilization as we know it.

(...) children must sacrifice their own education in order to protest against the destruction of their future.

(...) no one dares to look beyond our current political systems even though it's clear that the answers we seek will not be found within the politics of today.

(...) we think we can buy or build our way out of a crisis that has been created by buying and building things²⁵. (NOTSMD 41-42)

²⁵ „[Gdzie] cała nauka zgodnie mówi, że zostało nam około jedenaście lat do wywołania nieodwracalnej reakcji łańcuchowej, będącej daleko poza ludzką kontrolą, która prawdopodobnie doprowadzi do końca tej cywilizacji, którą znamy (...) dzieci muszą poświęcić własną edukację, aby zaprotestować przeciwko niszczeniu ich przyszłości (...) nikt nie waży się spojrzeć poza obecne

Oparty na powtórzeniach styl niszczący sprzyja nie tylko amplifikacji przedstawianych treści, gdy wydłużająca się rozpiętość syntaktyczna monumentalizuje i udratycznia obraz świata na skraju katastrofy klimatycznej, ale także ich spacji. W cytowanej mowie teleologia dyskursu czy ukazywanie logicznych związków przyczynowo-skutkowych ustępuje miejsca przestrzenności („where”), co sprawia, że świat nieruchomieje.

Znieruchomienie świata na krawędzi katastrofy to wizja amplifikowana nie tylko horyzontalnie (por. Barłowska 98-99) – w wydłużających się konstrukcjach składniowych, ale także wertykalnie – gdy zagrożenia środowiskowe są krótko wyliczane w równoważnikach zdań (jakby od myślnika), a siła unaoczniająca skalę degradacji planety tkwi w skumulowaniu nieodwracalnych zmian:

Erosion of fertile top soil. Deforestation of our great forests. Toxic air pollution. Loss of insects and wildlife. The acidification of our oceans²⁶. (NOTSMD 48)

Taka kumulacja niechybnie prowadzi do końca – „końca świata, jaki znamy”. Greta Thunberg funduje niejednokrotnie swojemu audytorium – m.in. w Brukseli, Strasburgu i Londynie – końcowe odliczanie, w którym ten spacjiowany „kres czasu” okazuje się precyzyjnie określonym horyzontem temporalnym, liczonym nie w latach czy dniach, ale nawet w godzinach:

Around the year 2030, 10 years, 259 days and 10 hours away from now, we will be in a position where we will set off an irreverisble chain reaction beyond human control that will most likely lead to the end of civilization as we know it.²⁷ (NOTSMD 46)

Powracający motyw patrzenia na świat z punktu widzenia jego końca jest najwyraźniejszym przejawem nekrotycznej wyobraźni retorycznej aktywistki, dla której – z racji młodego wieku – nadchodząca apokalipsa to nie abstrakcyjna wizja, lecz doświadczenie życiowe, osadzone w osobistej biografii:

The year 2078 I will celebrate my sevethy-fifth birthday. If I have children, then maybe they will spend that day with me. Maybe they will ask about you. Maybe they will ask why you didn't do anything, while there still was time to act.²⁸ (NOTSMD 15)

ustroje polityczne, chociaż jasne jest, że odpowiedzi, których szukamy, nie można znaleźć w dzisiejszej polityce (...) uważamy, że możemy kupić lub zbudować wyjście z kryzysu, który został wywołany przez kupowanie i budowanie rzeczy” (tłum. własne – M.S.).

²⁶ „Erozja żyznej warstwy gleby. Wylesianie naszych wielkich lasów. Toksyczne zanieczyszczenie powietrza. Utrata owadów i dzikich zwierząt. Zakwaszenie naszych oceanów” (tłum. własne – M.S.).

²⁷ „Okolo roku 2030, za 10 lat, 259 dni i 10 godzin od teraz, znajdziemy się w sytuacji, w której wywołamy nieodwracalną reakcję łańcuchową poza ludzką kontrolą, która najprawdopodobniej doprowadzi do końca takiej cywilizacji, jaką znamy” (tłum. własne – M.S.).

²⁸ „W 2078 r. będę obchodzić siedemdziesiąte piąte urodziny. Jeśli będę miała dzieci, to może

Nekrotyczna wyobraźnia to trwały element myślenia ekologicznego doby antropocenu, źródło poczucia bezradności i zrezygnowania. W retoryce środowiskowej Greta Thunberg można jednak odnaleźć figury służące przełamywaniu efektu samospełniającej się przepowiedni. Jest to możliwe na gruncie myślenia metaforycznego; jak przekonywał Andrew Goatly (222), jeden z propagatorów krytycznej analizy metafor: „Jeśli Ziemia ma przetrwać, trzeba wynaleźć takie metafory, które jej to umożliwią”. Propozycja młodej aktywistki kształtowała się pod wpływem dramatycznych wydarzeń w Paryżu. W noc przed planowanym w Strasburgu wystąpieniem w parlamencie europejskim katedra Notre-Dame – perła gotyckiej architektury o doniosłym znaczeniu historycznym – stanęła w płomieniach. Pożar strawił cały dach świątyni, a walkę z żywiołem śledziły w napięciu miliony ludzi na całym świecie. Następnego ranka Greta Thunberg rozpoczęła przemówienie od słynnego wezwania: „I want you to panic. I want you to act as if your house was on fire”/ „Chcę, byście wpadli w panikę. Chcę, byście zachowywali się tak, jakby wasz dom się palił”. Choć analogia między pożarem średniowiecznej katedry, uznawanej za symbol zachodniej cywilizacji, a globalnym ociepleniem, prowadzącym do destabilizacji systemu klimatycznego planety, narzucała się w tych okolicznościach samoczynnie jako sugestywny obraz destrukcji, w toku wystąpienia aktywistka rozwinęła metaforyczne odniesienie odnoszące się nie do zniszczeń, ale do budowy. Wyprowadziła je z porównania mocnych fundamentów wznoszonego przez 180 lat potężnego gmachu do podstaw cywilizacji, której przyszłość jest jednak niepewna. Po wyliczeniu zagrożeń środowiskowych w mowie nie nastąpił powrót do płomiennej retoryki apokaliptycznej, lecz pobudzająca do działania metafora „katedralnego myślenia”, w której *tertium comparationis* to odważne i nieustępliwe kładzenie fundamentów wysokiej budowli bez dokładnej wiedzy o tym, jak zamknąć ją dachem:

Our house is falling apart. The future as well as what we have achieved in the past is literally in your hands now. But it is still not too late to act. It will take a far-reaching vision. It will take courage. It will take fierce determination to act now, to lay the foundations when we may not know all the details about how to shape the ceiling. In other words, it will take cathedral thinking²⁹. (NOTSMD 53-54)

spędzą ten dzień ze mną. Może zapytają o was. Może zapytają, dlaczego nic nie zrobiliście, kiedy był jeszcze czas na działanie” (tłum. własne – M.S.).

²⁹ „Nasz dom się rozpada. Przyszłość, jak również to, co osiągnęliśmy w przeszłości, jest teraz dosłownie w waszych rękach. Jeszcze nie jest za późno na działanie. Będzie ono jednak wymagało dalekosiężnej wizji. Będzie wymagało odwagi. Potrzeba nam teraz ogromnej determinacji, aby działać natychmiast, położyć fundamenty, kiedy nie wiemy dokładnie, jak zamontować sufit. Innymi słowy, wymaga to myślenia katedralnego” (tłum. własne – M.S.).

„Myślenie katedralne” – jedna z bardzo niewielu oryginalnych metafor Greta Thunberg – opiera się na wyartykułowanych dominantach znaczeniowych, takich jak dalekowzroczność, odwaga i determinacja w niezwłocznym inicjowaniu działań zapobiegających katastrofie klimatycznej, ale także na niewyartykułowanej lecz konotowanej wierze w przyszłość, która może przynieść rozwiązanie problemów ekologicznych, jak niegdyś pokoleniom budowniczym katedry Notre-Dame udawało się znajdować rozwiązania umożliwiające podtrzymanie wysokich sklepień. „Myślenie katedralne” jest, z jednej strony, ufundowane na respekcie dla osiągnięć cywilizacyjnych, ale z drugiej – na moralnych zobowiązaniach i etycznej postawie, przeciwstawiającej się denializmowi epoki antropocenu.

WNIOSKI

W retoryce środowiskowej Greta Thunberg napięcie między regułami grzeczności, w sposób szczególny odnoszącymi się do dzieci czy niedorośliwych uczestników debaty publicznej, normą stosowności, która określa właściwy czy też dopuszczalny dobór środków do treści i audytorium przekazu, oraz autorytetem nauki, wprzęganym w służbę argumentacji, a nekrotyczną wyobraźnią mówczyni i jej konfrontacyjną retoryką oskarżeń pod adresem starszego pokolenia, obarczanego winą za doprowadzenie ludzkości na skraj katastrofy klimatycznej, wydaje się osią konstrukcyjną kolejnych wystąpień. Ich przebieg jest, z jednej strony, przewidywalny, bo podporządkowany kompozycyjnym wymogom *dispositio*, ale z drugiej – niepokojący we wzniecaniu prowokacji i energii buntu młodego pokolenia „bez przyszłości”. Retoryczną figurą konfliktu międzypokoleniowego staje się paradoks, ponieważ w odniesieniu do zagrożeń środowiskowych następuje zamiana ról społecznych: dorośli zachowują się jak dzieci, odsuwając problem i wypierając jego realność, a dzieci – jak dorośli, odpowiedzialnie stając w prawdzie. Towarzyszą temu silne emocje, ponieważ w obliczu zniszczeń na Ziemi załamuje się linearność i następuje „koniec świata, jaki znamy”. Obrazowaniem rządzi wówczas logika hiperboli, a agitacja ustępuje miejsca eschatologii. Poczucie kresu z rzadka bywa przełamywane (por. koncept „myślenia katedralnego”).

Greta Thunberg jako przedstawicielka pokolenia Z, które nie zna świata bez Internetu, umiejętnie dostosowuje swój przekaz do wymogów nowych mediów. Hasło „Nikt nie jest za mały, by coś zmienić” brzmi jak slogan sieciowej kultury partycypacji. Emocjonalność wystąpień i zaangażowanie w komunikację świetnie wpisują się w strategię zwiększania intensywności kontaktu z mediami społeczno-

ściowymi. Spersonalizowana wizja świata, migotliwa wspólnotowość (od „my – aktywiści” przez „my – dzieci” po „my – ludzie”), a także uniwersalna topika (ludzkość na rozdrożu) i intensywna symbolika (płonący dom – planeta Ziemia) czynią przekaz jednocześnie rozpoznawalnym i powszechnie dostępnym. Z populizmem nowych mediów retorykę tę łączy niewątpliwie bezkompromisowość w obliczu amplifikowanego zagrożenia, czyli tzw. ekologia strachu (Sander 78) oraz czarno-biała wizja świata. W internetowe podziały na cyfrowych tubyhców i imigrantów wpisuje się z kolei ekologiczny konflikt międzypokoleniowy. Na koniec należy dodać, że wizerunek aktywistki na mównicy – replikowany, udostępniany, modyfikowany i komentowany w memosferze nowych mediów – sprowadza jej dramatyczny przekaz do uczucia podnoszącego komunikacyjny wigor wielu użytkowników Internetu – gniewu.

BIBLIOGRAFIA

- Aronofsky, Darren. „Greta Thunberg to ikona, jakiej potrzebuje nasza planeta”. *Turning Points. Noworoczny magazyn New York Timesa i Gazety Wyborczej*, 31.12.2019, wyborcza.pl/7,95791,25532151,we-wtorek-31-grudnia-w-wyborczej-turning-points-noworoczny.html. Dostęp 4.06.2021.
- Barłowska, Maria. „Amplifikacja retoryczna”. *Retoryka*, red. Maria Barłowska, Agnieszka Budzyńska-Daca i Piotr Wilczek, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008, ss. 98-115.
- Bińczyk, Ewa. *Epoka człowieka. Retoryka i marazm antropocenu*. Wydawnictwo Naukowe PWN, 2018.
- Butler, Judith. *Zapiski o performatywnej teorii zgromadzeń*. Tłum. Joanna Bednarek. Wydawnictwo Krytyka Polityczna, 2016.
- Celiński, Piotr. *Postmedia. Cyfrowy kod i bazy danych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2013.
- Cox, Robert. *Environmental Communication and the Public Sphere*. Sage Publications, Inc., 2013.
- Ernman, Beata, Malena Ernman, Greta Thunberg i Svante Thunberg. *Sceny z życia rodzinnego. Strajk klimatyczny Greta*. Tłum. Kamila Knockenhauer, Wojciech Łygaś i Alina Siewior-Kuś. Sonia Draga, 2019.
- Flanagan, Richard. „Greta Thunberg’s 495-Word UN Speech Points Us to a Future of Hope – or Despair”, *Guardian*, 25.09.2019, www.theguardian.com/environment/2019/sep/26/greta-thunbergs-495-word-un-speech-points-us-to-a-future-of-hope-or-despair. Dostęp 4.06.2021.
- Goatly, Andrew. *Washing the Brain – Metaphor and Hidden Ideology*. John Benjamins Publishing Company, 2001.
- Jung, Jieun, Peter Petkanic, Dongyan Nan i Jang Hyun Kim. „When a Girl Awakened the World: A User and Social Message Analysis of Greta Thunberg”. *Sustainability*, 12, 2020, pp. 1-16. DOI: doi.org/10.3390/su12072707.
- Knight, Sam. „The Uncanny Power of Greta Thunberg’s Climate-Change Rhetoric”, *New Yorker*, 24.04.2019, www.newyorker.com/news/daily-comment/the-uncanny-power-of-greta-thunbergs-climate-change-rhetoric. Dostęp 4.06.2021.

- Kormann, Carolyn. „The Pure Spirit of Greta Thunberg is the Perfect Antidote to Donald Trump”, *New Yorker*, 13.12.2019, www.newyorker.com/news/news-desk/the-pure-spirit-of-greta-thunberg-is-the-perfect-antidote-to-donald-trump. Dostęp 4.06.2021.
- Lipiński, Artur. „Populizm a medialne struktury możliwości. Przypadek nowych mediów”. *Władza Sądzenia*, 2021, 19, ss. 75-95.
- Molek-Kozakowska, Katarzyna. „O wizerunkowości sfery publicznej i jej analizie retorycznej”. *Retoryka wizerunku medialnego*, red. Agnieszka Budzyńska-Daca, Agnieszka Kampka i Katarzyna Molek-Kozakowska, Polskie Towarzystwo Retoryczne, 2016, ss. 5-24.
- Murphy, Patrick. „Speaking for the Youth, Speaking for the Planet: Greta Thunberg and the Representational Politics of Eco-Celebrity”. *Popular Communication*, t. 19, nr 2, 2021, ss. 1-14. DOI: 10.1080/15405702.2021.1913493
- Piontek, Dorota, i Szymon Ossowski. „Nowe media i zmiany w naturze komunikowania”. *Komunikowanie społeczne w dobie nowych technologii*, red. Dorota Piontek i Szymon Ossowski, Wydawnictwo ToC, 2017, ss. 9-20.
- Ptaszek, Grzegorz. *Edukacja medialna 3.0. Krytyczne rozumienie mediów cyfrowych w dobie Big Data i algorytmizacji*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2019.
- Sander, Jan. „Wybrane aspekty procesów środowiskowych holistycznej edukacji przyrodniczej w świetle idei zrównoważonego rozwoju”, *Problemy Ekorozwoju*, t. 3, nr 2, 2008, ss. 69-80.
- Steciąg, Magdalena. *Język w epoce antropocenu – ujęcie ekolingwistyczne*. Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2023.
- Thunberg, Greta. *No One is Too Small to Make a Difference*, Penguin Books, 2019.

„HOW DARE YOU!”

RETORYKA ŚRODOWISKOWA W DOBIE NOWYCH MEDIÓW
– PRZYPADEK GRETY THUNBERG

Streszczenie

Dyskurs ekologiczny w XXI wieku zmienia się nie tylko pod wpływem pogłębiającego się kryzysu klimatycznego i innych niekorzystnych zmian w środowisku przyrodniczym, ale także wraz z dynamicznym rozwojem technologii komunikowania. Celem artykułu jest przedstawienie fenomenu nowomediального Greta Thunberg w kontekście proponowanej przez nią retoryki środowiskowej. W tym celu najpierw zostanie przedstawiona charakterystyka komunikacyjna nowych mediów, a następnie publiczne wystąpienia szwedzkiej aktywistki zostaną poddane analizie retorycznej. Materiał badawczy obejmuje 11 mów umieszczonych w zbiorze *No one is too small to make a difference* (Penguin Books, 2019) oraz transkrypcję słynnej mowy nowojorskiej „How dare you!” Konkluzje dotyczą zestrojenia przekazu ekologicznego Greta Thunberg z komunikacyjnymi uwarunkowaniami nowych mediów.

Słowa kluczowe: retoryka środowiskowa; nowe media; analiza retoryczna; Greta Thunberg

“HOW DARE YOU!”
ENVIRONMENTAL RHETORIC IN THE ERA OF NEW MEDIA
– THE CASE OF GRETA THUNBERG

S u m m a r y

The ecological discourse in the 21st century is changing not only under the influence of the deepening climate crisis and other unfavourable changes in the natural environment, but also with the dynamic development of communication technology. The aim of this paper is to present the new media phenomenon of Greta Thunberg in the context of the environmental rhetoric she proposes. For this purpose, the communication characteristics of new media is presented first, and then the public speeches of the Swedish activist is subjected to rhetorical analysis. The research material includes 11 speeches included in the collection *No One is Too Small to Make a Difference* (Penguin Books, 2019) and a transcript of the famous New York speech “How dare you!”. The conclusions concern the alignment of Greta Thunberg’s ecological message with the communication conditions of new media.

Keywords: environmental rhetoric; new media; rhetoric analysis; Greta Thunberg